

FOLKLOR TÜRLERİNİN TASNİF ESASLARI*

Vladimir PROPP
Çev.: Metin ÖZARSLAN

Tasnif; herhangi bir bilim alanında, geniş kapsamlı bir çalışma için temel kuraldır. Bununla birlikte tasnif uzun ve detaylı bir araştırmasonucudur. Çalışmanın hedefini tayin etmek; kesin bir sınıf, tür veya çeşidin tarif edilmesi demektir. Bu çalışma folklorda henüz yapılmamıştır. Sadece bir türe yani efsaneye hatırı sayılır ölçüde bir ihtimam gösterilmiştir. 14-16 Ekim 1963'de Budapeşte'de Milletlerarası Halk Anlatıları Araştırma Cemiyeti'nde toplanan özel bir konferasta teşkil edilen *Efsane (Sagen) Kurulu*'nda önemli ve ilgi çekici bir kaç tebliğ sunulmuştur (bkz. Ortutay 1964). Ayrıca evvelce basılan kataloglardaki teşebbüsler ve ortaya atılan ilaveli muhtelif projelerin çoğu geniş bir malumata dayandırılmıştır. Bu makalede, sözü edilen konferanstaki bilgiler kulanılmaktadır.

Müstakil türleri tasnif etmeye başlamadan önce tasnifi folklorun genel kuralları üzerinde anlaşmalıyız. Tasnifler, tamamen ilmi ve kavramsal bir mananın uygulanması olabilir. Biçimlendiricinin el yordamıyla tecrübi bir yola gelmesine ve bazı bölgesel vb. hataları tesbit edebilmesine rağmen; aslında yalnızca ilmi tasnif kuralları çözümlenmiştir. Tasnifler; kütüphaneler, arşivler, bibliyografalar, koleksiyoncular, folklor yayıncıları vb. için gereklidir.

Metin koleksiyonu neşreden veya

bir tatbikattan notlar hazırlayan herkes, bunları sistematik olarak düzenler. Böylesi tasniflerde fazla kesin gereklilikler zorla kabul ettirilmemelidir; eldeki tasnif malzemesinin bütün hedeflerini karşılıyorsa yeterince düşünülmüş olmalıdır. Hatta bilimsel sistemi olmayan bir bibliyografya, herhangi bir kimsenin içinde herşeyi bulabileceği ve düzenleme gayesinin de kısmen gerçekleştirileceği bir şekilde planlanmıştır. Böyle eksik tecrübi tasnif örnekleri, faydalı teknik edevat olarak bilinmektedir.

Bilimsel tasnif problemlerine döndüğümüzde, arşivlerdeki folklor indeksleri ve kataloglama işlemi ile milyonlarca parçada kesin bir düzenleme zarureti gereği herşey değişir.

Sovyet bilimi içinde tasnifi kapsayan herhangi bir folklor incelemesi için temel birim olan tür, bir yandan daha genel kategoriler altına alınır; diğer yandan daha küçük kategorilere bölünebilir. Tamamen indî bir kavram olan türün anlamı üzerinde anlaşmak zorundayız. Etimolojik olarak *tür* (genre) kelimesi Latince *genus*'a dayanır; Almanca *Gattung* kelimesini karşılar; fakat aslında bu kelime dar bir kavram olan "tür" veya "çeşit" kelimelerini gösterir ve Almanca *Art* kelimesine tekabül eder. *Tür*, Rus edebiyat biliminde, *genel* değil *özel* bir kavramı karşılar. 1841'den öncesi-

ne kadar, Belinskij “*şiiirin tür ve şekile ayrılması*”na dair yazıyla, kendi tasarısı olan Rus edebiyatının buhranlı tarihine başladı (bkz. Belinskij 1954, 7-67). Belinskij’ye göre ilk defa tanımlanan ve karakterize edilen Rus halk şiirinin içinde bulunduğu diğer uzun bir bölüm, bu bölümün devamı olmalıydı. Veselóvskij’e göre daha eski olan Belinskij için türlerdeki problem, bir edebiyat tarihinin teşkilinde kanun koyma süreci gibi merkezî idi. Umumî olarak şiir türleri; epik şiir (daha kesin olarak mensur şiir ve nesir), drama ve lirik şiir olarak bilinir. Tür ve şekilden ibaret olan çeşitleri şekil ve şekil türleri olarak adlandırıyoruz.

Öte yandan böyle bir tarifte herşey açık değildir. Öncelikle “genus” ve “species” kavramları tasnifin alanına mensuptur. Tür ile ne kastedildiğinin tam olarak tarifinin, türlerin tasnifinin dışında olması mümkün değildir; her tür kendi içinde ve ayırt edilmesi gereken diğer türlerle ilişkileri içinde tanımlanmalıdır. *Tanımlanan türler* ve bu türlerin tasnifi, bir problemin iki yönünü teşkil eder.

Şifahî sanat şekli olarak hafızalarda ki folklor tabiatını aklımızda tutarsak, tür nasıl tarif edilebilir? Edebî tahlilde tür, şiir sisteminin bütünü ile tarif edilir. Aynı kurallar folklorda da geçerlidir. Daha geniş bir ifadeyle, tür; genel nazım düzeni ile birleşik bir eserler grubudur. Folklorun şifahî sanat eserlerini ihtiva etmesinden dolayı, nazım olan bu sanatın kurallarını ve özelliklerini incelemeye başlamalıyız. Nazım; artistik gayeleri ifade etmek, hissî ve zihnî dünyayı yansıtmak için kullanılan alet-

leri gösterir; o, (konu ve mesaj uygunluğu gibi) özel bir muhteva bileşiminden meydana gelir. Zoolojistler; hayvanların iskeletlerini, vücut yapılarını, hareketlerinin anlamlarını, çevreyle olan ilişkilerini, beslenme özelliklerini, üremelerini vb. incelediklerinde bilimsel bir tasnif ortaya koyabilirler. Gerekli değişiklikler yapıldığında aynı düzenleme durumu bizim sahamızı da karakterize eder.

Halkın yaratım metod kanunu olarak anlaşılan nazım, Rus ve yabancı folklor sahalarında bir dereceye kadar ihmal edilmiştir. Bu (ihmal), folklor türlerinin bilimsel tasnifine niçin ihtiyaç duyduğumuzun sebeplerinden biridir. Şüphesiz şifahî sanat şekilleri incelemesinin gerekliliği ile ilgili endişeler Budapeşte kongresinde ifade edilmiştir. Oldrich Sirovatka “Efsanelerin Biçimbilimi ve Kataloglanması” [1962] adlı tebliğinde bu problemde bahsetti, diğer ilim adamları da aynı problemde söz ettiler ama hiç bir pratik netice elde edilemedi.

Bir türün karakteri, gerçeğin bir şekilde yansımada tarif edilir ki, bununla gerçeğin ortaya çıkmasında ifade edilen şekil, onun değerlendirmesidir. Şayet muhteva ile sadece planı değil, aynı zamanda eserdeki hissî ve zihnî dünyanın yansımamı anlarsak, şekil birliği muhteva birliği ile ortaya çıkar. Belinskij, Kol’cöv hakkındaki makalesinde der ki: “Şekil, muhtevanın ifadesi olduğunda muhteva ile öyle yakın olarak ilişkilidir ki; şekli muhtevadan ayırmak muhtevayı yıkmak ve muhtevayı şekilden ayırmak da şekli yıkmak demektir” (1955, 535). Belinskij’nin ifadeleri bugün bile sanat gibi hem edebiyat teori-

sinde hem de edebiyat uygulamasında önemini yitirmemiştir.

Bir sanat eserinin şekli onun nazım düzenine zarar verilmeksizin değiştirilemez. Bir eserin hususî bir türe ait olduğunu söylediğimizde, sadece onun şekli özelliklerini kasetmeyiz; tür yakınlığı artistik dokuyu en ince teferruatına kadar belirler, özellikle çok ince, ustalık hayranlığını uyandıran gizli detaylar önemli derecede estetik zevk verir; bu yolla eseri, hayatla olgunlaştırarak okuyucuyu harekete geçirir. Bununla beraber türlerin sınırları her zaman sabit değildir ve bazan bu sınırlar aşılmıştır. Her türün yapısı farklıdır. Kompozisyonu, yapı ile yakın ilişkisi bulunan konuya göre incelemeliyiz. Peri masalı'nda olduğu gibi farklı konuların aynı kompozisyona sahip olmaları da mümkündür. Konu genellikle, tasnif için temel bir yardımcı olmalıdır. Karakterler tarafından gerçekleştirilen konu, karakterlere dayalı olarak yapılan tasnife örnek olacaktır. Uslûba ait herşey ayrıca nazımın parçasıdır. Nesir ve nazım türlerinin ayırt edilmesi mümkündür. Türler nesir tipine göre çok defa farklılık gösterirler; çeşitli şarkı türlerinin farklı ritim ve yapısı vardır, bu gerçek bir ölçüt olarak onların farklılığına yardımcı olabilir.

Bu esasların tutarlı olarak uygulanması bütün milletlere göre folklor türlerinin aşağı yukarı tam bir envanterini verecek ve birçok genel fikir içinde önemli düzeltmeler ortaya koyacaktır. Örneğin masal genel olarak üzerinde düşünülen bir tür olmasına rağmen; masallar kendi şiirsel tabiati içindeki farklı eserleri de kapsamaktadır. Peri masalları, yapısal

bir bakış açısından oldukça farklı toplanan masallar ve *posexóncy*¹ ile ilgili masallardır. Bununla beraber halkmasalı türden daha geniş bir kavramdır. Aynı genişliği folklorun diğer bazı tipleri için de söylemek mümkündür.

Tasnifin birinci görevi her milletin folklor türlerine ait envanteri belirlemektir. Bir millet için geçerli olan folklor türleri envanterinin mekânîk olarak başka bir milletin folkloruna geçirilmesi imkânsızdır. Milletlerarası olan malzeme değil, tasnifin ilkeleridir. Tanımlanan ve belirlenen türlerin terminoloji ve sayısı folklor nazmı içindeki araştırmalar ile başlamalıdır.

Edebî tenkittteki tür tanımlaması burada biter. Folklorlarda bu durum tamamen aynı değildir. Nazım düzeni, folklor türlerinin tanımlanmasında esas ölçütlerden biri olsa da, edebiyatta kaybolan diğer bir takım şekilleri hafızamızda tutmalıyız. Folklorlarda günlük hayata uygulanmış ile oluşan türler vardır ve bu belki de tasnifin ikinci ölçütü olmalıdır. Yalnızca düğünlerde, defin merasimlerinde veya belirli tatil günlerinde söylenen şarkılar vardır. Bazı türlerin esas özelliği bilhassa bu durumlarda kullanılır oluşudur.

İcra tipi, türü tanımlamada gerekliliği tesbit edilebilen üçüncü ölçüttür. Mesela Rus şarkısı-ve-dansı *xorovód* halika halinde belirli vücut hareketleriyle her bir müstakil icracı tarafından ve hep beraber eşlik edilen bir şarkıdır; eğer hareketlerde birlik yoksa bu şarkının kıtaları ile ilgili yapı ve diğer özelliklerin tamamen anlaşılması mümkün değildir. Aynı durum, fakat daha büyük ölçülerde oyun (game) şarkılarına

uygulanır. Sonuç olarak; hiçbir oyun tipini sadece konu olarak inceleyemeyiz; aktörlerin ne yaptıklarını da bilmek zorundayız.

Folklorun birden fazla özelliği onu edebiyattan ayırır. Rus şiir folklorunun tamamı şarkılaştırmıştır. Onu müzikten ayrı olarak incelemekle ancak yarısını anlayabiliriz, şiirin veznine göre onun ritim ve melodisi ayrılamaz. Bu alanda büyük gelişmelerin yapılması gecikmiş ve folklorcularla müzikologların ortaklıklarından başka verim alınamamıştır. Valse benzeyen danslar (round dance), oyun (game) ve halkdansı şarkıları dışındaki Rus şarkıları kıta halinde değildir. Burada kıtaların durumunu metin (text) değil, tekrarlanan melodi gösterir. Bazen bir şarkıda, belirlenmiş tür ve kökenine göre önem taşıyabilen gizli bir kıta yapısı bulunur. Bazı hallerde müzikal icra, türün tanımlanması için kesin bir faktördür. Nitekim, sadece klasik kahramanlık şiirine ait olan bu eserler şarkılaştırmıştır. Il'ja Múromec ile Solovéj Rober'in karşılaşmalarının hikâyesi, hem şarkı olarak söylenir (sonraları hamasî şiir olmuştur) hem de hikâye edilir (sonraları halk masalı veya kiti-bi-edebî hikâye olmuştur).

Kısacası, bir tür; şiiriyeti, uygulaması, icra tipi ve müzikle ilişkisi ile tanımlanır. Çoklukla, bir tek özellik, yukarıda sayılan unsurlarla tanımlanan bir türün tarifinde yeterli değildir. Her durumda bu unsurlara ihtiyaç olmasa da, onlar nazım folkloru için gereklidir. Ne edebî, etnografik ne de müzikolojik folklorun, bizim sahamızda karşılaşılan problemleri, tek başına çözmesi müm-

kün değildir.

Bir tür incelendiğinde, mümkün mer-tebe, malumata uygun oluşuna göre tarif edilmelidir. Budapeşte Konferansı'nda çok sayıda efsane (*sage*) tarifi ileri sürüldü. Fakat, Ina Maria Greverus [1964] gibi bazı katılımcılar, tür tanımının fazla önemli olmadığı fikrinde diler ki, bu tamamen yanlış bir düşüncedir. Kurt Ranke ve diğer bazı katılımcılar, efsane (*sage*) kavramını mitler ve efsaneler kapsamına alarak, çok geniş bir şekilde ve biraz da usulen işlediler. Özel bir tür tarif edildiğinde tarihi periyod göz önüne alınmalıdır, burada bu yapılmadı.

Her millete ait folklor türlerinin envanteri çıkarılmalı ve tarifleri yapılmalıdır. Böylece, masalın veya çeşitli efsane tiplerinin nasıl birbirlerinden farklı olduklarını bileceğiz. Milletlerin lirik veya epik şarkılarının hangi tipte olduklarını ortaya çıkaracağız. Ayrılmış bir türün incelenmesiyle, sonradan diğer türler hakkında kesin bir sonuç elde etmek imkânsızdır. Çünkü farklı türdeki eserler genel olarak birbirleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla belirli bir millete ait hususî vasıflar veya her milletin kendi halk şiirindeki orjinallik ve zenginliğin ortaya çıkarılması mümkün değildir.

Folklor ilminde küçük kategorilere ait daha büyük endişeler vardır. Mevcut malzemeleri daha genel kategoriler altında tarif etme teşebbüsü veya aksine nadir yapılan bölmeler ve birinci, ikinci vb. gibi ikincillere göre ihtiyaç dereceleri kabul edilmez. A. I. Sobolévskij'nin "Rus Halk Şarkıları" adlı geniş hacimli ve yedi ciltlik koleksiyonunda malzemeler aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir: (1.

cilt) Hikâyeli Şarkılar, (2–3. cilt) Aile Şarkıları, (4–5. cilt) Aşk Şarkıları, (6. cilt) Asker–Nefer Şarkıları, Esirlere Ait Şarkılar, Hırsız–Haydut Şarkıları, Mahpus Şarkıları, Tayfa Şarkıları ve Hizmetçi–Köle Şarkıları, (7. cilt) Komik–Hiciv Şarkıları ve Oyun Şarkıları. Mantıkî bir açıdan bakıldığında bu tasnif oldukça tutarsız görünmektedir. Fakat, çoğu ampirik tasnifte; hatta iki, üç veya en fazla dört kategoriyi ihtiva eden tasniflerde dahi bütün malzeme alt gruplara ayrılmaz. Herhagi bir kimsenin bu durumda mukayese yapabilmesi için hayvanbilime ait basit bir konuyu sadece derlemek ve kollar (filuma), sınıflar, cinsler, aileler, nevîler, türler, çeşitler vb. unsurlara göre nasıl tam ve dikkatli bir tasnif sistemi olduğunu anlamak zorundadır.

Bir tasnifin bilimsel bir değerde olabilmesi yalnızca malzemenin kendisindeki kadar fazla kategorinin bulunmasına bağlıdır. Çekler arasındaki bu tür masalardan kesin fikirler veren *Czech Tales of Superstitions [Menkıbevî Çek Masalları]* (2. varyant, 1963), çok titiz bir tasnif için iyi bir örnektir. Bütün konular önce iki ana bölüme, sonra oniki ardışık–sıralı gruba ve son olarak altmışdokuz müstakil tipe ayrılır. Bize yalnızca böylesine tam ve çok aşamalı ayrımlar gereklidir. Uygulanan terminolojik başlıklar hâlâ eksik olsa bile, bu durum çözüme kavuşturulabilir. Cins, çeşit, nevî, tür, alan, konu motif, varyant vb. gibi bir çok terim bulunmasına rağmen farklı bir terminolojinin kullanılması da mümkündür.

Herhangi bir tasnif bazen bir özelliğe dayandırılır. Budapeşte Konferansında

folklorun mantık dışı oluşu ve mantığın ona tatbik edilemezliği fikri ifade edildi. Bu düşünce doğrudan doğruya reddedilmemelidir. Dagma Klímová–Rychnová “birleştirilmiş mantıkî anlayışa göre başlıklar düzeninin daha alta konmasının gerektiği”ni ifade ederken çok haklıydı. Diğerlerinde olduğu gibi hemen hemen bütün folklor tasniflerinde, en önemsiz mantıkî hatalar bile kabul edilemez, çünkü bu hatalar bilginin yanlışlığı fikrine götürülebilir.

(Tasnifile ilgili) Bazı önemli hususlar:

1. Seçilen özellik, fenomenin uygun durumlarını yansıtmalıdır. Uygunluğun ne olup olmadığı araştırmanın sonuçları ile belirlenir, fakat bazı tarafsız ölçütler de vardır. N. P. Andreév’in karakterlere göre gruplandığı çeşitli destanlar için teklif ettiği tasnif cetveli doğru bir tasnife örnektir (ölü insanlar, şeytanlar, cadılar, gulyabaniler, su perileri, kız yavrukurtlar vb. hakkındaki hikâyeler için bkz. N. P. Andreév’in İndeksi Ekim-1929). Aslında aynı tasnif Fin mit ve efsanelerindeki bir kısım motif ve tipe göre hazırladığı indekste, Simonsuuri (1961) tarafından da teklif edildi. Öte yandan alfabetik sıraya göre yapılan atasözleri tertibi bilimsel bir önem taşımaz, çünkü alfabetik sıralama pek kabul görmez. Aynı üslup içindeki eserleri onların ölçülerine göre düzenlemek muhtemelen yanlış olacaktı. Fıkralar, atasözleri vb. türler genellikle küçük türler (*kleidichtung*) olarak tasnif edilirler, fakat tamamen yüzeysel özelliğe dayanan bu tür bir tanımlama kullanım dışıdır.

2. Seçilen özellik tasnifin her yerin-

de aynı kalmalı, değiştirilmemelidir. Bu ilkelerin folklorla uygulanmasında ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır, çünkü folklor sürekli bir değişim süreci içindedir. Günümüzde düğün merasimleri yerine getirilmemekte ve bu merasimlerde birlikte söylenen şarkılar da lirik şarkılar gibi söylenmektedir. Aynı durum valse benzeyen danslar ve mevsim şarkıları için de geçerlidir. Bununla beraber şarkı türlerini kendi orjinal şekilleri içinde belirleyebilir ve şimdiki şarkıları kapsayan o türe dayandırabiliriz. Sayısız varyantlar, bir konudan bir diğerine geçişler, gibi unsurlar, çok kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Başka bir örnek de; destanî şiirin kaybolmasıyla beraber bazı konuların masala geçirilmeleridir. Bu durumda elimizde bir konuda kullanılan iki tür vardır. Burada folklorlardaki sabit ve değişken veya değişebilir unsurlarla ilgili genel problemden bahsedilmektedir. Öncelikle peri masallarındaki sabit unsurların karakterlerin fiilleri olduğu isbata çalışıldı, oysa bu fiillerin icracıları değişkendir; bu yüzden de perimasalı ve konularının bilimsel tasnifi sadece karakterlerin fiillerine dayandırılabilir (Propp 1928a). Epik folklorun özel veya genel kuralına sahip olup olmadığımız muğlaktır. Bölgesel destanları olan Çek tasnifciler de bu problemle uğraşmak zorundadırlar. Aslında onların tasnifleri bölgesel özelliklere dayandırılmıştı. Fakat aynı konular farklı bölgelere bağlanabilmek için tersyüz edildi. Bu yüzden bütünlük arzeden bir tasnif konularla ilgili olarak yeniden yapılmalıydı (Pourová 1963). Folklorlarda sabit unsura göre tasnif man-tiki bir gerekçe olarak, her tür için de-ğiş-

menin ne olup olmadığını öğrendikten sonra mümkündür. Mesela; karaktere göre tasnif yalnızca tam konular ve fiiller ile gerçekten ilişkili olan özel bir karakteri tanımladığımız zaman yapılabilir. Bazı sualtı yaratıklarının köyden bir ebeyi yardıma nasıl çağırdıkları ile ilgili bir efsane vardır. Bu konu adet olduğu üzere “su perileri” başlığı altında tasnif edilir, fakat “yer altında yaşayan cüceler” bölüm başlığı altında tasnif edildiği de bilinir. Bununla beraber bu konu karakterlere göre değil, sadece konuya göre tasnif edilebilir.

3. Farklı manalar ihtimalini önlemek için temel özelliğin açıkça formüle edilmesi gerekir. Bu gerek çoğu zaman ihlâl edilmektedir. Çekoslovakya’da şarkıları ana motife göre tasnif etmek için bir deneme yapıldı. Buna göre ana motif (*Leitwörter*) alfabetik sıraya uygun olarak tanzim edilmeliydi (Sirovatká 1962). Böyle bir tasnif aslı ve talî unsurlara ait dahilî bir ayırma dayandırılır. Sonuçta bir çok mesele kendini birden fazla çözüme bırakacaktır. Folklor mahsullerinin tema ve tema gruplarına (themenkreise) göre tasnifi daha geneldir. Peki ama tema nedir? Mesela; Sof’ja ve Vasilij² baladını ele alalım. (Bu balad-da Vasilij’in annesi kiliseye gitmeyen sevgilileri zehirler, daha sonra onların kabirleri üstünde tepeleri birbirine sarmaşan ağaçlar büyür.) Burada asıl tema: Mezar ötesinde devam eden dokunaklı bir aşk teması mı? Yoksa fanatik bir katil teması mı? Yahut da kilisenin genel görünüşü ve öğretilerine rağmen aşka sadakat teması mıdır? Tema kavramı monografik bir konuya uygulanabilir ama bilimsel bir tasnif için pek

makbul değildir.

Özetlersek tasnif için temel olarak kullanılan özellikler uygun, sabit ve kesin özellikler olmalıdır. Temel özellikler ortaya konduğunda uygun tasnife başlanabilir. Burada üç durum olabilir; tasnif belirli bir özelliğin varlığı veya yokluğuna, çeşitliliğine ve seçilen özelliklerin karşılıklı olmasına göre yapılır. *Bir kategorinin (sınıf, tür, nevi) sınırları içinde sadece bir metot kabul edilebilir.* Bir özelliğin mevcut oluşu veya olmayışına göre tanımlanması geniş kategorilerin yapıldığı durumlarda mümkündür. Sözgelimi folklor eseri müziksel icra (terenüm) ile eşlik etme veya etmemeye ayrılabilir. İcra, şiiri sıklıkla her ikisi de özde resmen doğru olan dinî ve ladinî tören olarak ikiye ayrılır. Romen antolojilerindeki şarkılar aşağıdaki kurallara göre düzenlenmişlerdir; belirli bir duruma bağlı tipler (Noel ilahileri, düğün şarkıları, cenaze ilahi-ağutları), herhangi bir duruma bağlı olmayan tipler (kelimenin tam anlamındaki şarkılar) (Radulescu 1961). Ladinî şarkılar (valse benzer danslar, oyunlar, halk dansları) belirli bir vücut hareketi ile icra edilenler veya hareket olmaksızın (durma, oturma, hareket etme, çalışma süresince) yalnızca ses ile icra edilenler olarak ayrılabilirler. Aynı ilke mensur folklorda insanların inanmadıklarını inandıklarından ayırmaya imkân verir. En son tasniflerde esasın, anlatıcının şahsî tavrı olduğu görünebilir fakat öyle değildir. İlk durumda artistik bir kurgu (peri masalı tiplerinin bütün formasyonları), ikinci durumda ise gerçeğin artistik bir uyarlaması veya gerçek olarak inanılanın ne olduğu (efsanelerin bütün tipleri)

vardır.

Bazı özelliklerdeki farklılıklara göre yapılan tasnif özellikle yaygındır. G. A. Megas (1964), bize bilgilerini sözlü anlatım malzemesine uygun olarak kategorize eden Linos Polites'in tasnifini hatırlatmaktadır. Efsanelerin bazıları (gökyüzü, yıldızlar ve gezegenler, yeryüzü, hayvanlar, bitkiler) tabii olgularla alakalıdır; diğerleri ise başka tür içinde gruplandırılan etnolojik efsanelerdir. Bu tür bir tasnif mantikî bir bakış açısından doğru olsa bile, hikâye konuları sürekli olarak benzer konular ile birleştirildiğinde, bu tür bir tasnif hakikaten doğru olacaktır; bir gruptaki tasnif bir defada birden fazla olmayan özelliklerin ve bir özelliğin farklılıklarına göre tamamlanmalıdır. Çocuğun biri "beyaz, kırmızı, sarı ve tahta oyuncaklarının olduğunu" söylerse, ifadesinde bir tutarsızlık olduğu açık ve kesin olarak belli olur. Böyle bir hata ilk bakışta farkedilmez ama teklif edilen bütün tasnifler için felaket olabilecek ve müdafası imkânsız bir tasnif oluşur. Bir kaç örnek vermekle yetineceğim. Aarne-Thompson *İndeksi*'ndeki "Top, Saman ve Hasır Ayakkabı (The Bladder, the Straw, and the Bast Shoe)" (AT 295) hayvan masallarına ayrılır. Rus Masallarını bu indekse göre yeniden işleyen N. P. Andreév "The War of the Mushrooms (Mantarların Savaşı)", "The Frost, the Sun, and the Wind (Ayaz, Güneş ve Rüzgâr)" ve diğer bazı masalları hayvan masalları gibi ayırmıştır. Sobolevskij'yi takip eden âlimler, bütün komik şarkıların yarısının aşk şarkısı olduğu gerçeğine rağmen; aşk, aile ve komik şarkılar kategorileri tesis ettiler. Valse benzeyen dans şarkıları, aşk şarkıları ve aile şar-

kıları ayırımı; valse benzeyen dans şarkılarının ağırlıklı olarak aşkla ilgili şarkılar olmasından dolayı tamamıyla makul değildir. Karşılıklı zümreye ait olmayan ve farklı gruplardan olan özelliklerin bulunduğu şartlarda hata oluşur. Aarne, peri masallarını şu gruplara ayırmıştır: sihirli düşman; sihirli eş (karı veya koca), kardeş vb.; sihirli görevler; sihirli yardımcıları; sihirli nesnelere. Bu kategorilerin sihir kavramı ile birleştirilmesi çok mükemmel gibi gelebilir. Bununla beraber ilk iki kategori karakter, üçüncü kategori motif ve dördüncü kategori de malzeme ile tanımlanır. Mantık içinde bu hata olamaz ama vakaya dayanan hatalar gerektirir. Sihirli bir görev daima sihirli bir yardımcı tarafından icra edilir. At ve sihirli yardımcı tarafından icra edilen at üzerinden prensesin penceresine sıçrama ile ilgili sihirli görevin anlatıldığı Sívá-Búrka³ efsanesini ne yapacağız? Aarne-Thompson İndeksi, milletlerarası olarak kullanılmakta olup bir çok dile tercüme edilmiştir, fakat sadece ondan daha iyi başka bir başvuru kaynağı bulunmadığından dolayı bu indeksin kullanışlı olduğunu söylemenin zamanı gelmiştir.

Milletlerarası Halk Anlatıları Araştırma Cemiyeti özel komisyonu tarafından geliştirilen ve Kurt Ranke tarafından elden geçirilen efsanelerle ilgili titiz tasnifler bile aynı hatalardan kurtulmuş değildir (Ortutay 1963, 131). Bu tasniflerin içindeki tarihî efsaneler, mahallî efsaneler ve erken tarihle ilgili efsaneleri ihtiva eder. Bu sistem içerisinde zaman ve yer ile ilgili iki kural karıştırılır. Üç kardeşin Kiev'i buluşları ile ilgili efsaneyi mahallî olarak mı,

tarihî olarak mı; nasıl tasnif edeceğiz? Mit'e ait efsaneler *cin* veya *şeytan hastalığı* başlıklarını havidir. Fakat cinin kadına hükmetmesi ve böylelikle onun hastalığına sebebiyet vermesi konusunu ne yapacağız? Budapeşte'deki kongrede sunulan tebliğlerden birinde, Magi ile ilgili bazı kuzeyli efsaneleri; profesyonel Magi, amatör Magi ve kadınlar şeklinde tasnif edildi. Buradaki tutarsızlık kolayca anlaşılır. Folklor metinleri ile ilgili yayınlar üzerinde durur ve bu metinlerde malzemenin nasıl yer aldığını inceleyerek böyle binlerce örnek verebiliriz. Bununla beraber bunlardan bazıları sadece kaba üslûba ait mahsullerdir. Nitekim malzemenin mantıklı ve tam bir bakış açısıyla doğru ve bir şekilde karakter tiplerine göre tertip edildiği Simonsuuri'nin İndeksi'nde birden bire *yasaklar* başlığını buluruz. Fakat yazar yasak iplerinden daha ziyade ahlakîyat ve inanca ait halk düsturunu bozan insanları kasteder. Böylece bu düzensizlik başlıklarının değiştirilmesiyle kolayca düzeltilebilir.

Tasnif karşılıklı olarak grup özellikleri ile kurulan folklor türlerine (bilmece, atasözleri, hurafeler, vb.) tatbik edilir. Bu metot yeterince açık olmasına rağmen bunda bile hataların olması mümkündür. Özellikle bazı hallerde birinin diğerine karışıp birleştiği destanî türleri ayırt etmek oldukça zordur. Tasnifciler kendi kendilerini kontrol etmeli ve seçtikleri özelliğin, tasnifi nasıl yaptıklarının ve metotlarının tasnif ettikleri veriye ne derece uygulanabilir olduğunu tamamen farkında olmalıydılar.

Burada kesinlikle bütün meseleleri

halletme iddiası yoktur; önümüzde daha bir çok meselenin olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla sadece tasnifle ilgili olan ve sık sık ihlâl edilen şu iki duruma dikkat çekilmek istenmiştir. Bunlar, folklor kanunları ve nazım tekniğinin araştırılması ile mantık kurallarının incelenmesinin gerekliliğidir. Tabiat bilimlerinin sınıflandırılmalarında mantık hataları yoktur ve olamaz. Eldeki veriler nitelik olarak farklı olsa da, benzer sonuçlara ulaşmak hedeflenmelidir.

KAYNAKLAR

- Andréev, N. P. 1929. *Ukazatel skazocnyx-juzetov po sisteme Aarne [Index of folktale plots according to the Aarne classification]*. Leningrad: Gosudarstvennoe russkoe geograficeskoe doscestvo.
- Belinskij, V. G. 1954. "Razdelenie poëzii na rody i vidy" [The division of poetry into genera and species]. In *Polnoe sobranie socienij* [Complete works], vol., 7-67. Moscow: Akademija nauk SSSR.
- . 1955. "O zizni i socienijax Kol'cova" [On the life and works of Kol'cov]. In *Polnoe sobranie socienij* [Complete works], vol., 9, 497-542. Moscow: Akademija nauk SSSR.
- Greverus, Ina-Mara. 1964. "Bericht zu Veröffentlichungs- und Katalogisierungsplänen aus Zentralarchiv der Volkserzählung". In *Ortutay*, 111-28.
- Megas, G. A. 1964. "Referat über Wesen und Einteilungssystem der griechischen sagen". In *Ortutay*, 93-95.
- Ortutay, Gyula. ed. 1964. *Tangung der Sagen kommission der International Society For Folk-Narrative Research*. Budapest, 14-16 Oktober 1963 Acta Ethnographica Academia Scientiarum Hungaricae 13 (1-4): 1-131.
- Pourová, Libuse. 1963. "Die Katalogisierung der tschechischen Volksagen". *Demos* 325. cols. 234-37.

- Propp, V. 1928a. *Morfologija skazki* [Morphology of the Folktale]. Gosudarstvennyj Institut istorii iskusstv Voprosy poëtiki. vol. 12, Leningrad Academia.
- Radulescu, Nicolae. 1961. "Summary of Antologie folclorică din tinutul Padurenilor (Hunedoara)". *Demos* 152. cols. 92-93.
- Simonsuuri, Lauri. 1961, "Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen". *Folklore Fellows Communications* no. 182. Helsinki Suomalainen tiedekamio.
- Sirovátka, Oldrich. 1962. "Jak katalogisovat textové varianty lidových písní?" [How does catalogue textual variants of folk-songs?] **Summary in Demos** 126. cols. 89-90. (Originally published in *Rodostná zeme* 10 [1960] 47-107).
- Sobolevskij, A. I. 1895-1902. *Velikorusskie narodnye pesni* [Great Russian folk songs]. 7. vols. St. Petersburg: Gosudarstvennaja tipografija.

NOTLAR

- * *Teory and History Of Folklor*, (İngilizceye çev: Ariana Y. Martin ve Richard P. Martin ve Diğerleri; Giriş ve Notlarla yay: Anatoly Liberman), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984. s. 39-47.
- 1 Posexoncy, 'kuş uçmaz kervan geçmez yerlerde yaşayan ve değersiz işlerle uğraşan iptidai insan' mânâsına gelir. Hamakattle ilgili böyle fırkalara dünyanın her tarafında yaygın bir şekilde rastlanır. Bu kelimeyi, ölümüne yakın yıllarda Posexoncy'lerin meskûn olduğu Posexon kasabasıyla ilgili bir kitap yazan M. E. Saltakov-Şchedrin (1820-89) ortaya atmıştır.
 - 2 Vasilij ve Sofjuşka: Yaygın ve uluslararası bir tema olan bu baladda birbirlerine âşık olan erkek ve kadın kahraman, Vasilij'in veya Sofjuşka'nın annesinin eliyle (her iki versiyon da kaydedilmiştir) öldürülürler ve mezarları üstünde birbirlerine yaklaşmaya çalışan iki çiçek büyür.
 - 3 Sívka-Búrka (veşçaja kaúrka) Rus efsanelerinde sihirli bir atın adıdır; veşçaja 'görünenin ötesini haiz, kehanet kabilinden' kısmı hariç ismin tamamı değişik renkler ifade eder.